

Дарин Тенев, проф. д-р

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

КРИТИКА ПРЕД КЛАСИКА

Ангел Ангелов, *Класицистичният анти/модернизъм на Емил Щайгер*, София, 2024, 455 с.

„Тълкувателят е жрец в храма на класическото.“
(А. Ангелов, *Класическият анти/модернизъм...*, с. 309)

Споровете около канона, избухнали във втората половина на 1980-те и разгорещили се в следващите две десетилетия, са имали разнообразни следствия. Едно от тях е, че те са оставили до голяма степен извън критическото внимание понятието за „класика“ и „класическо“ със специфичното му място в историята на идеите. Така, след началната саморазправа с него, от една страна, то започва да изглежда твърде лесно заменимо, например от по-ясно ангажираното с политическите залози на хуманитарните изследвания понятие за „канон“. Класическото се критикува *като* канонично и канонизирано. Тъкмо поради тази причина то се оказва не просто заменимо, а отстранимо. В съвременното литературознание думите „класика“ и „класическо“ вече рядко се употребяват критически. От друга страна обаче, с този жест на отстраняване вратата за безкритичното му завръщане е оставена отворена. И то се завръща в популярния и в рекламния начин да се говори за литература, без съзнание за собствената му история, за особените конфигурации от понятия и схващания, които влече със себе си. Такива конфигурации обвързват с класическото и определено отношение към модернизма, и определени консервативни нагласи, и избор на дадени места и епохи за сметка на други.

Книгата на Ангел Ангелов „Класицистичният анти/модернизъм на Емил Щайгер“, издадена през 2024 г. и качена

в интернет пространството със свободен достъп¹, предлага забележителна алтернатива на тези тенденции от последните десетилетия. Основната цел на изследването е реконструкция на схващанията за класическо изкуство на един конкретен литературовед, Емил Щайгер, като се покаже как тези схващания са част от по-обща тенденция, играла доминираща роля през 1930-те години и по-късно в Европа. Тази тенденция е консервативна и анти-модерна, но е породена от модер-

¹ Книгата може да бъде свалена от сайта на Литературен клуб: https://litclub.bg/library/fil/angelvangelov/emil_staiger.pdf.

ността, поради което Ангелов въвежда термина „анти/модерност“, за да обозначи своеобразната амбивалентност. Така реконструкцията на схващането на Щайгер е съпроводена от реконструкция на обхвата контекст, който многократно надхвърля отделния мислител. Същевременно, именно ясният фокус върху швейцарския литературовед позволява привличането на впечатляващ обем информация да не доведе нито до еkleктика, нито до разпиляване на текста. Ангел Ангелов извършва своите реконструкции не от някакво празно място, стоящо извън историята, напротив, той съвестно предлага обзор и на рецепцията на Щайгер в България, и на особените залози, особената перспектива, която собствената му позиция прави видими. (Тази грижа за указване на позицията, от която говори изследователят, може да се открие в почти всички съчинения на Ангел Ангелов, като преди книгата върху Щайгер най-ясно е открито в предишната му книга „Филология, литература и символна география на Европа: Ерих Ауербах, Лео Шпитцер, Едуард Саид, Стефан Цвайг, Хуго фон Хофманстал“ от 2022 г.)

Книгата се състои съдържателно от въведение, десет глави и заключение, към което трябва да се добавят двете приложения с преводи на важни текстове на Щайгер (осъществени съответно от автора и от Бойко Атанасов), както и две кратки бележки за художественото творчество (разказа „Лин“) и за преводите, дело на самия Щайгер. Главите се занимават с различни страни от работата на Щайгер, свързани по един или друг начин с неговото схващане за класика и класическо. Ангелов не следва строг хронологичен ред, а се движи по проблемни ядра.

Като вход към цялата книга служи първата глава, в която през коментарите и анализите на швейцарския литера-

туровед върху Фридрих Шилер се проследява постоянството на възгледа му за класическото от ранната статия от 1933 г. „Литература и нация. Съсредоточаване върху Шилер“ през монографията за Шилер от 1967 г. до лекцията от 1980 г. „Победата на Фридрих Шлегел над Шилер“. Щайгер се обръща към Шилер и Фр. Шлегел като „два идеални типа на отношение не само към литературата, но и към човека и света“ (с. 27), като първият е изразител на класическото, което е видно като всеобщо, вечно валидно и здравословно за общността, а вторият е изразител на субективното и променящото се ново. Ангелов показва още тук два ключови аспекта от работата на Щайгер, които са и водещи нишки през цялата книга. На първо място, става въпрос за иманентния подход към обсъжданите автори, тук, в частност, към Шилер. Иманентното тълкуване при Щайгер е в способността му „да тълкува отвътре творчеството и личностите на писателите, които обича“ (с. 139–140). „Щайгер се стреми концепцията му за творчеството на Шилер да е до такава степен иманентна, сякаш той не тълкува, а изговаря самата Шилерова мисъл“ (с. 30). Действително, името на швейцарския учен често се свързва с онова, което в немскоезичен контекст е описвано като иманентно литературознание. Как обаче трябва да се разбира това не е очевидно, въпреки – а може би тъкмо поради – широката употреба на определението. Нещо повече. Като обсъжда иманентно какво прави Щайгер, Ангелов показва, че Щайгеровото иманентно тълкуване често стъпва по-скоро на културно-исторически подход и да се оставя със сляпото определение „иманентно тълкуване“ е „неточно и дори заблуждаващо“ (с. 271). Затова, очертал в отделните глави конкретните насоки за преосмисляне на

„иманентността“ в подхода на Щайгер, в десетата глава на монографията си Ангелов се връща към въпроса за иманентното тълкуване, за да контекстуализира и доизясни понятието, като предложи по-обща картина на потребите му и като сравни Щайгер с други литературоведи и мислители (Вилхелм Шерер, Вилхелм Дилтай, Карл Фослер, Лео Шпитцер, Гюнтер Мюлер и Волфганг Кайзер) и открие това, което е специфично за всеки. В началото на десетата глава се посочва, че основната част от нея е писана в средата на 1980-те години, но бих искал да отбележа, че днес, когато отново често целта на литературоведските усилия е сякаш „да се критикува, а не да се разбере съответната литературоведска концепция“ (с. 293), това представяне на иманентното тълкуване не само може и трябва да се използва в образованието при преподаване на литературознание, но може да служи и като коректив за прибрзаната и невнимателна работа с текстове. От това не бива да се вади заключение, че Ангелов безкритично приема иманентния подход. Още в първата глава той посочва, че опитът на Щайгер да бъде толкова иманентен в тълкуването си на Шилер, че да „изговаря самата Шилерова мисъл“, крие сериозна опасност: „Това е начин да придаде авторитет на тълкуването си, но то е и отказ от взаимодействие“ (с. 30). Този отказ на Щайгер от взаимодействие, неговото особено твърдоглавие и нежелание да преосмисля и променя в разговор позицията си, е обект на критиката на Ангелов през цялата книга и е свързан в голяма степен с тенденцията, която българският изследовател открива във функционирането на класическото.

Един от подчертаните от Ангелов нюанси на иманентното тълкуване у Щайгер може да изглежда изненадващ,

но тъкмо тук е вторият ключов аспект от анализа на Шилер, който откривам в първата глава. И така, на второ място, може да изглежда, че иманентното тълкуване не се интересува от контекста, от връзката между произведенията и обществените процеси, може да изглежда, че то е вариант на „близкото четене“ на американската Нова критика, но това при Щайгер съвсем не е така. Заиниманието му с Шилер, в частност, и с класическото, по-общо, е обвързано със социални ценности и крие силен нормативизъм: „В 1933 и в 1981 Щайгер смята, че ранният немски идеализъм и най-вече творчеството на Шилер представят естетически, но и социални ценности, които трябва да бъдат следвани“ (с. 25). Не само класическото „се отнася до общността“ (с. 28), но и съчиненията върху класическото на самия швейцарски литературовед се стремят „да са морална инстанция и дори социален регулатив“ (с. 29). Класическите ценности са схванати от него не само като ценности на едно конкретно минало, а като най-добрите, най-правилните ценности за общността, доколкото са извънвремени и над-субективни. Ако за Ангелов проблемът на иманентния подход при Щайгер беше свързан с това, че заемайки мястото на класика Шилер и говорейки от неговата позиция, той заема над-поставена позиция, изключваща взаимодействието и диалога, доколкото се говори от името на трансцендентни ценности, то при обвързването на тези ценности не просто със сферата на естетическото, а с тази на социалното, проблемът идва от опасността, че „образцовостта на класическото може да бъде авторитарна и репресивна“ (с. 31). Като страни привидно от политическото, класическото задава норма, която изисква да бъде следвана като единствено правилна – несубективистична, надсубективна, вечна, – и то

отвъд художествените произведения и областта на естетическия опит. Класическото крие авторитарен риск.

Тази нишка е много внимателно разгърната през цялата книга и е огледана от различни перспективи през много от текстовете на Щайгер. След като е разгледал интерпретациите на Шилер, Ангел Ангелов се насочва към очертаване на общите антимодернистични тенденции в критическото творчество на швейцарския литературовед през 1960-те години (втора глава), след което прави преглед на схващания за класическото в Германия и в Швейцария (с препратки и към българската история) преди и веднага след Втората световна война (трета глава), за да се върне към позициите на Щайгер от 1930-те до 1950-те години (четвърта глава). След прокарването на тази ретроспективна траектория книгата се връща към 1960-те г., като обръща внимание на един от най-интересните и важни дебати, в които попада Щайгер след своя реч от 1966 г. (пета глава). Шестата глава е посветена на тълкуването от страна на Щайгер на едно конкретно художествено произведение, „На една лампа“ на Едуард Мьорике; тълкуване, съпоставено с други прочити, през които е демонстрирано как се „одомашнява“ класиката, а именно като се изкарва „извън реалните комуникативни отношения“ (с. 223), в които е съществувала, сложни, разнородни, за да се сдобие със статут на вечност, за която може да се говори само от магическа, жреческа поза: „така предметът е издигнат над несигурността и промените на историята, превърнат е в класически“ (с. 223). „Класическото произведение е, да кажем, образ на вечността; той обаче е възможен само ако елементите, които могат да смутят образа на вечността, са отстранени“ (с. 210). Любопитното е, че това е демонстрирано не само по отношение на ли-

тературоведските интерпретации, които са разгледани, а и по отношение на жеста, извършен от самото произведение на Мьорике, което е избрало за тема една антична лампа, превърната в интериорен артефакт през XIX в. След блестящия анализ на Мьорике и на тълкуванията върху „На една лампа“, анализ, който образува своеобразния център на книгата, показващ как иманентният, внимателен прочит отвътре може да се практикува различно, като средство за радикално историзиране, а не за достигане до нещо предполагаемо извънвремево, Ангелов се насочва към текстовете на Щайгер върху други изкуства – музика и изобразително изкуство (седма и осма глава).

Какво е все пак класическото? За Ангел Ангелов то е поне три неща едновременно: (1) социална норма; (2) естетически образец; (3) историческо понятие (с. 79–80). При Щайгер то указва преди всичко към два конкретни исторически периода и две географски определени места – пред-Омирова Гърция и Ваймар (1770–1830 г., но особено времето между 1795 и 1805 г.) (с. 364). Съдържателно класическото е натоварено с определения, отнасящи се и до изкуството, и до обществото, като ред, хармония, яснота, дисциплина, еднородност, антииндивидуалност, чувство за вечност и др. (с. 253). То дава „трансцендентната истина за човека“ (с. 50). В този си смисъл класическото е защита срещу социалните сътресения и е насочено срещу всичко, разпознавано като модерно и свързано с разпад, анархия, формализъм, индивидуализъм, нарцистичен психологизъм. Само че тъкмо нормативността на класическото, както споменах по-горе, за Ангелов отваря възможността за авторитарността на едната истина, за изключването на различното, за затваряне на очите пред комплексността на историята.

„Класицистичният анти/модернизъм на Емил Щайгер“ убедително демонстрира с многобройните си анализи как всеки път, когато се опира на класическите идеи и идеали, със самия жест, с който разделя литература и политика, със самия жест, чрез който се разграничава от болните теми на деня и се обръща към вечното, Щайгер всъщност настоява на имплицитната политическа роля на класическото като безалтернативна опция. Като „не успява да разпознае социалната заплаха, която е налична в неговата концепция за класическото“ (с. 31) той не си дава сметка, че „безкритичната възхвала на някакво минало може (независимо от желанието на възхваляващия) да се използва като средство, чрез което да се обосноват политически решения за унищожаване на социални, етнически, религиозни групи от хора, които не искат да са част от монолитната общност или пък биват обявявани за чужди и вражески спрямо нея“ (с. 32). Деисторизирането на класиката само участва в една история, която не иска да приеме и признае, и така неволно влече авторитарни нагласи.

Позицията на Ангел Ангелов е не само добре обмислена, но, както споменах в началото, е и рефлексивно тематизирана в книгата. Кое позволява подобна критика на класическото? Не просто случилото се през XX век – Втората световна война, нацизма и фашизма, тоталитаризмите, – а и личният опит, индивидуално преживяното по време на режима на една авторитарна власт. В своите внимателни реконструкции на мисълта на Щайгер, когато си позволява да критикува неговите схващания и употреби на класическото, Ангелов често вписва деликатно автобиографичен момент и така историзира не просто понятието за класика, а и собствената си критическа позиция спрямо него. Другояче казано, авторът контекстуализира

и историзира не само изследователския си обект, а и мястото, от което пише. И нееднократно прокарва паралели между хубаво звучащия идеал на класическото изкуство и социалистическата реалност. Ще си позволя един по-дълъг цитат, взет от обсъждане на Щайгеровата интерпретация на Щифтер, в която за пореден път той възхвалява Ваймарската класика: „Звучи убедително и е въздействащо. Само да не беше възможното сравнение с едно положенията в теорията и практиката на социалистическия реализъм, разработвани по същото време – 1930–1960-те, а именно – че положителният герой е добродетелният човек, носител на социалистически морал. И също така, че голямата цел е да се представя социалния живот, какъвто трябва да бъде, а не какъвто е. Когато подобна позиция при благоприятни политически условия се превърне в единствено правилната, тогава се установява диктатура или – при по-умерен вариант – авторитарна власт над изкуството и мисленето за него“ (с. 139). Оттук добре се вижда и какво обосновава несъгласието с липсата на диалогичност и отказът от взаимодействие на Щайгер. Като настоява върху класическите идеали с твърдост, нетърпяща възражение, швейцарският литературовед без да иска вече отваря вратата към едно монолитно общество, където различното ще бъде обявено за болно и вредно. И при това подобно нещо би трябвало да е било видимо и за самия Щайгер, защото се случва в неговото време.

Историзиращата саморефлексивна позиция на Ангелов е допълнително разгърната в тематизирането на рецепцията на Щайгер в България. Две глави по-специално се занимават с тази рецепция. Петата глава, която е фокусирана върху речта на Щайгер от 1966 г. „Литература и общественост“ и дебатите около нея, във втората си част се обръща към

представянето и на речта, и на дебатите на страниците на списание „Лик“ през 1967–1969 г. Ангелов коментира надълго анонимния текст в списанието, който въвежда дебата, а също избора на статии и дори конкретните преводачески решения, като проследява как резюмирането на спора е преведено през идеологически преценки, които вместо да дадат достъп, всъщност спират разбирането. Тонът предполага особена двусмисленост – едновременно се прави възможно и се отнема съприкосновението с чуждите идеи. Тази двусмисленост Ангелов тълкува така: „Тези убеждения допускат информираност за Запада (и изобщо за другостта), но не и разбиране“ (с. 185). Според него още преди представянето на дебата има идеологическа предпоставка, че трябва да се осъди идеологически неприемливата позиция, което поставя въпроса „кога желанието за осъждане се представя като критика?“ (с. 187). За мен бедата с дебата обаче е и шанс, защото двусмислеността не изчезва. В крайна сметка статиите са преведени и достъпни за широк кръг читатели (включително статията на самия Щайгер), макар и снабдени с редакционен коментар, който да каже кое следва да се отхвърли (но който, по думите на самия Ангелов, „не е вътрешно единен“, с. 389). В този смисъл би било интересно да се помисли защо този жест на осъждане, но и на отваряне става възможен точно в този момент (1969 г.), дали и как това е свързано със засилващия се консервативен обрат у нас, с течащи паралелно спорове около структурализма и т. н.

Деветата глава е вече изцяло посветена на „Академичната рецепция на Емил Щайгер в България“, а нейното подзаглавие гласи: „въпросът за достоверността“. Сходна в много отношения с текстовете върху рецепцията на Ерих Ауербах и Лео Шпитцер у нас от вече

споменатата предишна книга на Ангел Ангелов „Филология, литература и символна география на Европа“, тази глава ми се струва неосценимо важна за един опит да се преосмисли и напише историята на литературознанието в България. Съвместно реконструирайки начина, по който представят Щайгер Росица Димчева, Никола Георгиев и Атанас Натев, Ангелов отбелязва, че при последните двама литературоведа има нагласа „да се омаловажават научни концепции“, желание „да се критикува преувеличено“ (с. 288). Именно подобна нагласа го кара да постави въпроса за достоверността при представянето на чужда позиция. Въпросът е очевидно свързан и с работата на Щайгер (който пък, както беше споменато, понякога толкова отвлече иска да представи даден автор, че изчезва критическата дистанция, а оттук и възможността за взаимодействие и разговор), а и със задачата на самия Ангелов, който коментира всички тези изследователи. В този план се вижда, че въпросът за достоверността е въпрос, на който книгата за Щайгер трябва практически да отговори. Затова в края на деветата глава авторът посочва внимателно как разбира „достоверността“, като водещо е усилието да се разбере: „достоверността предполага, че усилието ми да разбера предхожда удоволствието от критикуването“ (с. 287). Като продължава тази мисъл, на следващата страница Ангелов добавя: „Бих могъл, мислейки в посока на достоверността, да добавя една тежка дума като отговорност. Чувствам ли се отговорен към чуждата мисъл? А когато той/тя защитава позиция, която е за мен изцяло неприемлива? Но нагласата единствено към „отговорност“ би отнела каквото и да е удоволствие от четенето и разбирането. Затова предпочитам към усилието за достоверност да добавя усвояването на нагласа, която е откритост

към разбиране“ (с. 288). Цялата тази част заслужава внимателен анализ. Прави впечатление например настоящето преминаване към „аз“ форма. Ангелов дава аргументи за своята позиция, но не я мисли нито като задължителна за всички, нито като единствена възможна. Той обяснява защо сам е ангажиран с нея, но като част от разговор – и всяко „аз“ заговаря анонимното „ти“ на читателя. После, прави впечатление, че когато въвежда отговорността, той го прави с условно наклонение („Бих могъл“), а след това поставя „отговорност“ в кавички и стига до „предпочитам“ („Затова предпочитам [...] откритост към разбиране“). Следователно той би могъл, но не иска, не предпочита да употребява тежката дума отговорност. От трите изречения, които делят „Бих могъл“ от отказа да се използва „отговорност“, две са въпросителни и поставят въпроси, на които тук не е даден отговор. Едва третото изречение, изречението, поставило „отговорност“ в кавички, е съобщително и е ангажирано с твърдение, че ако само отговорността е водеща, то ще изчезне удоволствието от четене и разбиране. Това твърдение е проблематично. Защо да изчезва удоволствието? Моята отговорност към чуждата мисъл не е ли предварителното условие, за да може разбирането да ми донесе удоволствие, което не е произволно, не е удоволствие, че това си е само мое разбиране? Ако отговорът на този въпрос е положителен, тогава би могло да се говори за удоволствие от отговорността, от поетата отговорност, която вече не тежи, отговорност, на която са ѝ паднали кавичките и се е превърнала в част от отношението към чуждата мисъл. Към какво или към кого препращат кавичките около „отговорност“ в това трето изречение? Дали, в нишката на обсъжданата на социалистическия контекст от

края на 1960-те години, те намигват към употребата на думата в онези времена? Или пък препращат към други мисловни традиции, да кажем, по линията на Кант и Шилер? От пасажа не става ясно. Същевременно на двете въпросителни изречения, които са оставени привидно без отговор в цитирания пасаж, сякаш самата книга отговаря. На въпроса „Чувствам ли се отговорен към чуждата мисъл?“ монографията казва „да“ (или по-скоро го показва). Ангелов отговорно и с разбиране представя идеите на Емил Щайгер. Но означава ли това, че ги приема безкритично? Както видяхме, тук отговорът е отрицателен. Ако приемем, че при Щайгер иманентното тълкуване, което включва културно-исторически подход, се отнася толкова отговорно към любимите му автори, че в крайна сметка сякаш изповядва безрезервно техните вярвания и се отъждествява с тях, то цялата книга на Ангел Ангелов се движи срещу тази тенденция, като подлага на критическа преценка всеки детайл от позицията на швейцарския литературовед и всички други обсъдени позиции. Така, на въпроса: „А когато той/тя защитава позиция, която е за мен изцяло неприемлива?“ Ангелов отговаря, че за него е неприемлива позиция, която не приема чужди възгледи, не е склонна да се отвори към взаимодействие и настоява на монолитността на едно извънвремево класическо, което дава трансцендентна истина за човека, ала това, че такава е позицията на Щайгер, не означава той да се отнесе безотговорно към представянето ѝ; напротив, тъкмо опитът за разбиране позволява критиката като отговорно действие. Следователно не само в частта върху достоверността, но и цялостно книгата очертава всъщност доста ясно разбиране за отговорност, което не може да бъде изчерпано с понятието за „достоверност“. Отговорността тук, как-

то се вижда, е двойно разграничена. Веднъж тя е разграничена от нагласи, които търсят да критикуват преди да разбират, нагласите, които искат да омаловажат чуждата концепция. Втори път обаче тя е разграничена от онова тълкуване, което – като в случая на Щайгер с Шилер и други – сякаш не оставя място за критическа дистанция. Има нужда от критика, но тя трябва да стъпва на усилие за разбиране, което достоверно да представя чуждата концепция.

Трябва да се каже, че ходът на книгата е дори по-сложен. Защото онова, което би пречило да има отговорност и в единия, и в другия случай, от които Ангелов иска да се разграничи – т. е. и в случая с прибързаната критика, и в случая с безкритичното отъждествяване, – е опитът за прекъсване на разговора, който въвежда надпоставена позиция. Но в някакъв смисъл това е определящото за понятието за класическо. При цялата му привлекателност с настояването му за красивото, хармоничното, подреденото, единството, класическото действа изключващо. То върви срещу модерността, която ражда понятието му, срещу модернизма, срещу различието, срещу неподчиняващото се на класическия ред. Оттук идва и едно от силните предложения на книгата: „да оставим понятието за класика“ (с. 104). Отговорността изисква да се изостави понятието за класика. (Разбира се, и това предложение не е заявено категорично, а през отвореност към разговор, като позиция на конкретен изследовател. Това се вижда от пълното изречение: „Една друга възможност ми е по-близка: да изоставим понятието за класика.“)

Но какво идва на негово място? Какво предлага книгата със самия начин, по който е написана? Предполага радикална историзация и контекстуализация. Това се вижда във всички анализи, но особено ясно в главата, посветена на стихотворе-

нието „На една лампа“ на Е. Мьорике, където след като коментира анализите на Щайгер, Хайдегер, Гадамер, Шпигтцер и други, Ангелов откроява как за да стане класически предмет, лампата трябва да бъде откъсната от контекста си и изобщо от времето, ала тази „религиозна претенция за вечна валидност“ носи заплахата от фетишизиране на вещта. Обратно, внимателното контекстуализиране показва, че античната лампа е колкото свързана с класическата древност, толкова и с ориенталското и приемалото се за екзотично (с. 222). Вещта е пронизвана от хетерогенност и хетерономия. Именно историзацията и контекстуализацията позволяват да се мине отвъд извънвременото класическо, а същевременно и правят възможно разбирането на неговото понятие. Отговорността на изследователя може да съчетае усилието за разбиране с критическото отношение на основата на историзация и контекстуализация. Ангел Ангелов избягва думата „отговорност“, но книгата за Щайгер ясно очертава мястото на отговорността на всички нива на изследването си – по отношение на работата на Щайгер, по отношение на онова, за което Щайгер говори, по отношение на критиците на Щайгер, по отношение на българския контекст на рецепция, по отношение, най-сетне, на собствената си позиция.

Това обаче е свързано с два проблема, които „Класицистичният анти/модернизъм на Емил Щайгер“ дори не поставя.

На първо място, както току що посочих, въпросът за достоверността (и отговорността) разчита в голяма степен на реконструирането на контекста. Само че контекстът никога не може да е изчерпан, той никога не е пълен и затворен. В този смисъл и най-отговорното реконструиране на контекст винаги ще остава частично.

Ще дам два примера тъкмо от главата за лампата на Мьорике. Първият е с Ханс-Георг Гадамер. Разгледан е прочитът, който той предлага в „Текст и интерпретация“, първоначално представен през 1981 г. в Гьоте институт в Париж, по време на първата среща между Гадамер и Дерида в рамките на конференция, организирана от Филип Форже и озаглавена тъкмо „Текст и интерпретация“. Това е трябвало да бъде първата голяма среща между херменевтиката на Гадамер и деконструкцията. Немският философ е опитал да изложи максимално ясно концепцията си от „Истина и метод“. По-късно текстът излиза през 1984 г. в сборника покрай конференцията. „Текст и интерпретация“ не е писан като текст върху Мьорике. Което обяснява до голяма степен мястото на стихотворението в него. Но Ангелов изобщо не взема това предвид и не споменава нито повода за текста, нито особения контекст. Вторият пример е с прочита на Хайдегер, изложен в две писма до Щайгер. След внимателна и коректна реконструкция Ангелов заключава: „Хайдегеровият подход заявява претенцията да не е един от възможните, а да е самото изтълкувано стихотворение; затова на места тълкуването звучи като заклинание, което само се нуждае от разгадаване“ (с. 198). Защо обаче се случва така? Откъде идва това тълкуване на Хайдегер? Следвайки подхода на книгата, би трябвало на свой ред то да бъде контекстуализирано с оглед на мисълта на Хайдегер от този период (края на 1940-те и началото на 1950-те години), да се види какви са основанията за цялостното му схващане за поезия, каква е неговата критика на модерността и техниката и т. н. А когато се казва, че Хайдегеровият подход има „претенцията да не е един от възможните“, не трябва ли да се постави въпросът какво означава „възможност“ за този голям мислител на възможността, който настоява, че възможността е най-изначалната ни и последна

онтологическа определеност и че тя стои по-високо от действителността („Битие и време“, §31)?

Това обаче не са критики нито към главата за стихотворението на Мьорике, нито към книгата на Ангел Ангелов. Не е негова задача да прави всички тези контекстуализации, те не са от толкова голямо значение за изследването му, но по-важното е, че е невъзможно всичко да се контекстуализира. Контекстът по необходимост ще остане непълнен. Но какво означава това за отговорността? Според мен означава, че не можем да сме напълно отговорни. Че винаги избираме между форми на безотговорност, че може да търсим аргументи и да опитваме да бъдем отговорни единствено като предоговаряне и намаляване на една безотговорност за сметка на друга. Което не ще рече, че всяко действие е еднакво безотговорно, точно обратното. Но не можем изцяло да преодолеем безотговорността си. Същото бих казал и за достоверността.

На второ място, срещу класическото, което се представя като наиндивидуално, извънвремево и вечно, Ангел Ангелов методично противопоставя историзирането, като показва как се развива и самото понятие за класическо и отношението към нещата, които са определени като класически. Той проследява различни интерпретации на едно и също произведение или на един и същ феномен, реконструира сблъсъци на концепции и спорове относно класиката и модернизма. Тази историзация е необходима и важна. Тя помага по-добре да се очертаят процеси и тенденции в литературата и литературознанието, да се изяви сложното взаимодействие между хуманитарните науки и обществото, да се открие движението и изменението на ценности и възгледи. Проблемът, който искам да посоча, не касае въпроса за това с какво схващане

за история работи това историзиране, на какво стъпва оперативната употреба на понятията за история и исторично. Проблемът, който искам да посоча, е другаде. Ако произведенията и естетическите феномени позволяват толкова различни интерпретации отвъд непосредствения си контекст на възникване, дали различните тълкувания са изцяло зависими от външни на произведенията фактори като биографични обстоятелства, социална обстановка, политическа ситуация? Или нещо в самите творби прави тълкуванията – особено когато това са внимателни, съвестни тълкувания – възможни през различните исторически промени? Защото историзиращата критическа херменевтика на Ангел Ангелов тъкмо в радикалния си историзиращ жест убедително демонстрира как отделните исторически контексти се пресичат и надскачат. Примерът с „На една лампа“ на Мьорике отново е показателен. Ала тогава изцяло на характера и особеностите на биографията и мисленето на Хайдегер ли например се дължи неговият прочит, или нещо в произведението все пак го прави възможен? Ако е първото, ако исторически изцяло може да се обясни една творба и промените в нейното възприемане, тогава самата творба няма значение. Тя би застинала като пълна противоположност – и заедно с това точно отражение – на класиката, изкарана отвъд времето и изправена пред опасността от фетишизиране. Ако обаче е второто, т. е. ако отделната творба има значение и прави възможни различните прочити, тогава нещо в творбите иманентно им позволява да надскачат исто-

рическите си контексти. И радикалната историзация се изправя пред едно своеобразие на възможността на литературните произведения, което едновременно прави видимо и за което няма отговор и не може да тълкува. Не става дума за трансцендентна истина на творбите, такава истина би ни върнала към убедително критикуваните аспекти на класическото, коментирани в монографията. Но става дума за трансценденция, за трансцендиране, което надхвърля всяка отделна историческа ситуация, без да има (или да може да застане в) същност.

Бих искал да завърша тези редове с един въпрос. „Класицистичният анти/модернизъм на Емил Щайгер“ е голяма и силна, необходима книга, в която критиката се изправя пред класиката, за да покаже, че критическото трябва да идва преди класическото като предпазна мярка срещу заплахата от авторитарни позиции както в естетическата, така и в социалната сфера. За да е достоверна обаче, критиката не трябва да е предпоставена, тя трябва да тръгва от усилие за разбиране, което историзира и контекстуализира. Само че ако историзацията в крайна сметка демонстрира както това, че никой контекст не е достатъчен и никой контекст не може да бъде изчерпан, така и това, че някои произведения трансцендират своя исторически контекст, тогава не ни ли води критиката обратно към самите условия за възникване на класическото? Не ни ли връща разбиращата и историзираща критика към класическото, от което искаме да се откажем?

Darin Tenev, Prof.

Literary Theory Department, Faculty of Slavic Studies,
Sofia University “St. Kliment Ohridski”,
15, Tzar Osvoboditel Blvd, Sofia 1504, Bulgaria,
ORCID-ID: 0009-0009-4415-4275
E-mail: darin.tenev@gmail.com